

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

В умовах реформування суспільства, його економіки, системи вищої освіти актуальними стають питання активності, самостійності особистості майбутніх спеціалістів, які опинилися у такій ситуації, що, навчаючись у старих умовах, працюватимуть у нових. Тому саме їх власна активність, ініціативність, наполегливість будуть запорукою їхнього успіху в професійній кар'єрі. Наше дослідження торкається проблеми розвитку пізнавальної активності студентів – майбутніх психологів як представників однієї із самих динамічних та багатогранних професій. Його мета – визначення ефективних психолого-педагогічних умов та засобів розвитку пізнавальної активності студентів-психологів, оскільки рівень її розвитку великою мірою визначає якість підготовки майбутнього спеціаліста. Саме тому важливо знати умови та чинники її розвитку для більш ефективного управління навчальним процесом, створення найбільш сприятливих умов для оптимізації вузівського навчання майбутніх спеціалістів-психологів. Ми розглядаємо пізнавальну активність як якісну характеристику пізнавальної діяльності, що підводить нас до визнання особливої значущості процесу розвитку пізнавальної активності в ході професійної підготовки.

Вагомий внесок у вивчення феномену пізнавальної активності внесли Д. Богоявленська, Г. Костюк, О. Леонтьєв, Л. Лісіна, О. Матюшкін, В. Моляко, С. Рубінштейн, І. Якиманська та інші. Серед досліджень останніх років розглядуваній проблемі присвячені роботи І. Литвиненко [1], Л. Мар'яненко [2], Т. Ткачук [3], в роботах яких проаналізовано структуру поняття "пізнавальна активність", подано характеристики його рівнів та шляхи розвитку пізнавальної активності у дошкільників та учнів.

Вивчення феномену пізнавальної активності як одного із найважливіших чинників успішності будь-якої діяльності здавна привертало і продовжує привертати увагу багатьох дослідників, оскільки взаємодія людини із

навколишнім середовищем можлива саме завдяки її власної активності та діяльності. Варто відмітити, що аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми пізнавальної активності показав існування різноманітних підходів щодо визначення природи даного явища і однозначного трактування поняття "пізнавальна активність" у психолого-педагогічній науці досі ще немає. Найновішими є уявлення про активність як про характеристику суб'єктності (К. Абульханова-Славська, А. Брушлінський, В. Зінченко, С. Рубінштейн, О. Осницький). Деякими авторами пізнавальна активність розглядається як вибіркова пізнавальна спрямованість людини на предмети та явища оточуючої дійсності; як складне психологічне утворення, яке являє собою єдність пізнавальної, емоційної та вольової сфер людини, як пошукова активність; як орієнтувально-дослідницька активність (О. Запорожець, М. Лісіна, Е. Соколов, Дж. Берлайн); як потреба у враженнях (Л. Божович); як творча активність (Я. Пономарьов, О. Тихомиров); як стан, як якість особистості, як її властивість, як діяльність, як міра діяльності, як ціль діяльності, як результат. Така різноманітність поглядів наводить на думку, що пізнавальна активність є складним інтегративним утворенням, вивчати яке, як єдине ціле, на даному етапі розвитку науки ще важко. Тому автори, виходячи з даної ситуації, вивчають пізнавальну активність, умови її виникнення й розвитку у зв'язку з іншими видами діяльності людини. Якщо поки що неможливо підійти до вивчення цього утворення, як до окремої одиниці дослідження, то можливо досліджувати пізнавальну активність у зв'язках та відношеннях з іншими психологічними феноменами.

Проаналізувавши визначення пізнавальної активності різними дослідниками, ми виділили три аспекти цього поняття:

- 1 – пізнавальна активність фактично ототожнюється з діяльністю;
- 2 – пізнавальна активність як риса особистості;
- 3 – пізнавальна активність як готовність особистості до пізнання зовнішнього і внутрішнього світу.

Проте, на нашу думку, слід зазначити, що найчастіше виділені аспекти існують не в чистому вигляді, а в поєднанні.

Основою пізнавальної активності виступають пізнавальні потреби, тобто потреби в набутті нових знань. Проблема формування пізнавальних потреб знайшла глибоке обґрунтування в працях психологів та педагогів (Б. Ананьєв, Л. Божович, Д. Вількеєв, П. Гальперін, М. Данилов, М. Добринін, В. Ільїн, І. Лернер, О. Матюшкін, М. Махмутов, Ю. Шаров та ін.). "Пізнавальна потреба – не нестача знань, а властивість особистості відчувати потребу в них" [4]. Лише тоді, коли є необхідність, яка спонукає людину до діяльності, стимулюється і активність особистості. У вітчизняній психологічній науці потреби вважаються основним стимулом, який спонукає особистість до активної діяльності, спрямованої на їх задоволення.

Пізнавальні потреби належать до духовних і охоплюють досить велику групу прагнень, які задовольняються в процесі пізнавальної діяльності (потреба в знаннях, в інтелектуальному напруженні, в самоосвіті тощо). Пізнавальна активність і пізнавальні потреби особистості є взаємозв'язаними, взаємозумовленими якостями. Характерною рисою пізнавальної активності є її предметна спрямованість на виявлення та відкриття нового, невідомого та на його засвоєння. Серед багатьох предметів людина обирає той, який має для неї цінність, внаслідок її нахилів, інтересів, уподобань.

Пізнавальна активність не є вродженою якістю, вона формується або ні під впливом соціального оточення, власної діяльності особистості, в процесі навчання та виховання. Отже, пізнавальну активність визначають як вибірково пізнавальну спрямованість людини на предмети і явища, як складне психологічне утворення, яке об'єднує пізнавальну, емоційну та вольову сфери особистості. Можна сказати, що пізнавальна активність – це потреба людини займатись саме такою діяльністю, яка приносить задоволення. Тобто, пізнавальна активність є гарним стимулятором активності особистості, під впливом якого особливо інтенсивно та напружено протікають усі психічні процеси, а діяльність стає продуктивною і творчою. Тому творча діяльність

розглядається багатьма авторами як вищий ступінь прояву пізнавальної активності (Дж. Брунер, І. Джидар'ян, В. Крутецький, В. Моляко та ін.).

Пізнавальна активність є продуктом пізнавальних потреб та інтересів особистості. Лише тоді, коли є необхідність, яка спонукає людину до діяльності, стимулюється і активність особистості. Задоволення одних пізнавальних потреб веде до виникнення нових, але потреба у пізнавальній діяльності не виникає сама по собі. Тому необхідно створювати певні умови пізнавальної діяльності студентів, які б спонукали їх до активної пізнавальної діяльності.

Розглядаючи існуючі підходи щодо виявлення показників та рівнів пізнавальної активності в психолого-педагогічній літературі, ми виявили відсутність єдиного загальноприйнятого підходу стосовно даного питання. Деякі вчені пропонують використовувати лише граничні види пізнавальної активності (В. Лозова – потенційний і реалізований; О. Матюшкін – адаптивний та продуктивний; О. Прядеїн та О. Крупнов – актуальний (дійсний) та потенційний (можливий)). Інші ж вчені схиляються до думки, що, як правило, спостерігаються проміжні види пізнавальної активності, які характеризуються наявністю елементів того чи іншого виду.

Найчастіше авторами називаються наступні показники пізнавальної активності: ініціативність, енергійність, інтенсивність діяльності, позитивне ставлення до діяльності (інтерес, допитливість); самодіяльність, саморегуляція, усвідомлення діяльності, воля особистості (наполегливість, завзяття в досягненні мети); цілеспрямованість діяльності, творчість. Залежно від прояву цих показників розрізняють три рівні пізнавальної активності, які мають іноді різні назви, але визначаються майже однаковими показниками: репродуктивний (стимульно-продуктивний, виконавський), інтерпретуючий (пошуково-виконавський, евристичний, реконструктивний), творчий (креативний).

Пізнавальна активність, жага пошуку має таку психологічну особливість, що вона не терпить примусу. Можна примусити людину вчитися, проте неможливо примусити її до пізнавальної активності, змусити захопитися

процесом пізнання Найважливіше джерело мотивації пізнавальної активності – радість, яку переживає особистість в самому процесі пізнавальної діяльності чи після її завершення.

Для вивчення психологічних особливостей розвитку пізнавальної активності у майбутніх психологів у процесі їх професійної підготовки були застосовані експериментальні та емпіричні методи. У дослідженні взяли участь студенти другого (спеціальність: практична психологія, соціальна педагогіка) та третього і четвертого курсів (спеціальність: початкове навчання, практична психологія) Житомирського державного університету імені Івана Франка в кількості 142 осіб. На першому етапі дослідження була використана анкета, яка дала змогу виявити, як студенти оцінюють власну пізнавальну активність, їхнє ставлення до навчання.

Визначаючи, яким завданням надають перевагу студенти на заняттях, ми виявили, що найчастіше психологи обирають такі:

- 1) проведення дослідження за допомогою тестових завдань – 18% усіх виборів;
- 2) підготовка повідомлення-доповнення – 14,3%;
- 3) написання реферату – 13,3%;
- 4) віднаходження цікавих фактів – 12,4%;
- 5) виступ з підготовленим питанням – 11,2%;
- 6) придумування системи вправ для практичної допомоги клієнтові з певного питання – 8,3%;
- 7) продумування методики спостереження за певним психічним явищем, яка дала б матеріал для певних рекомендацій клієнтові та
- 8) придумування варіантів завдань для контрольної роботи і вивченої теми – по 8% усіх виборів кожна;
- 9) дати відповіді на питання – 6,5% усіх виборів.

Запропоновані завдання ми поділили на групи: репродуктивні (2,5,9); пошукові (1,3,4) та творчі (6,7,8). Як бачимо, на I місці за результатами виборів опинилися завдання репродуктивного типу, на II – пошукові і творчі завдання

зайняли найнижчу III сходинку виборів, що говорить про низьку пізнавальну активність студентства, незважаючи на розуміння ними необхідності власної активності в учбовій та пізнавальній діяльності.

Самооцінка студентами власної активності (за 5-бальною шкалою) дала такі результати: найвищим балом оцінили свою активність 4% від всієї кількості студентів; "4" бали собі поставили 29% студентів; "3" – 57% і "2" – 10%. "1" бал за власну активність собі не поставив ніхто. Отже, більша частина студентів оцінила свої зусилля як посередні.

На питання: "від чого, на їхню думку, залежить успішність професійної підготовки", 68% студентів вважають, що цим чинником є їх власна активність, ініціативність, самостійність; 27% – організація процесу навчання у вузі та 5% – допомога, підтримка батьків, рідних та знайомих.

Отже, рівень пізнавальної активності студентів-психологів є недостатнім, тому подальшим нашим завданням є розробка методів стимулювання пізнавальної активності даної категорії студентства.

Література:

1. Литвиненко І. Багатоканальна діяльність – засіб розвитку пізнавальної активності // Дошкільне виховання. – 2002. – №4. – С.22 – 25.
2. Мар'яненко Л.В. Особливості структурної організації пізнавальної активності учнів // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1 (14). – С.14 – 23.
3. Ткачук Т.Радість пізнання // Дошкільне виховання. – 2002. – №9. – С.10 – 11.
4. Школьник Г.И. К проблеме формирования потребности в знаниях учащихся. // Воспитание у учащихся познавательной активности. - Волгоград, 1971. – С. 12 – 32.

В статье рассматриваются различные теоретические подходы к определению понятия "познавательная активность", психологическая суть данной категории. Подается описание некоторых результатов исследования наявного уровня развития познавательной активности у студентов - будущих психологов.